

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 7ης Μαΐου 2015¹

Υπόθεση C-218/14

**Kuldip Singh,
Denzel Njume,
Khaled Aly**
κατά

Minister for Justice and Equality

[αίτηση του High Court of Ireland (Ιρλανδία) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Οδηγία 2004/38/ΕΚ — Άρθρα 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', 12 και 13, παράγραφος 2 — Γάμος μεταξύ πολίτη της Ένωσης και υπηκόου τρίτης χώρας — Αναχώρηση της πολίτη της Ένωσης και εν συνεχεία έκδοση διαζυγίου — Διατήρηση του δικαιώματος διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας στο κράτος μέλος υποδοχής»

I – Εισαγωγή

1. Στο επίκεντρο της υπό εξέταση αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως βρίσκεται το ερώτημα εάν υπήκοος τρίτης χώρας που ως σύζυγος πολίτη της Ένωσης διέμενε μαζί της σε κράτος μέλος της Ένωσης του οποίου εκείνη δεν είναι υπήκοος δύναται να παραμείνει στο εν λόγω κράτος ακόμη και στην περίπτωση που η πολίτης της Ένωσης έχει οριστικώς αναχωρήσει από εκεί και κατόπιν της αναχωρήσεώς της διαζεύχθηκε τον σύζυγο της.

2. Για να απαντηθεί το ανωτέρω ερώτημα απαιτείται η ερμηνεία της οδηγίας 2004/38/ΕΚ² η οποία ρυθμίζει σε δύο χωριστές διατάξεις τη διατήρηση του δικαιώματος διαμονής σε περίπτωση αναχωρήσεως και/ή διαζυγίου. Η ορθή εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων σε περιπτώσεις όπως αυτές της υπό εξέταση υποθέσεως δεν έχει ακόμα διασαφηνιστεί στη νομολογία του Δικαστηρίου.

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

² — Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158, σ. 77, και διορθωτικό ΕΕ L 229 σ. 35).

II – Το νομικό πλαίσιο

A— Το δίκαιο της Ένωσης

3. Το άρθρο 7 της οδηγίας 2004/38 ορίζει μεταξύ άλλων τα εξής:

«(1) Όλοι οι πολίτες της Ένωσης έχουν δικαίωμα διαμονής στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών, εφόσον:

- α) είναι μισθωτοί ή μη μισθωτοί στο κράτος μέλος υποδοχής, ή
- β) διαθέτουν επαρκείς πόρους για τον εαυτό τους και τα μέλη των οικογενειών τους, ούτως ώστε να μην επιβαρύνουν κατά τη διάρκεια της περιόδου παραμονής τους το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής [...]

(2) Το δικαίωμα διαμονής που προβλέπεται στην παράγραφο 1 εκτείνεται στα μέλη της οικογένειας τα οποία δεν είναι υπήκοοι κράτους μέλους, όταν συνοδεύουν ή πηγαίνουν να συναντήσουν, στο κράτος μέλος υποδοχής, τον πολίτη της Ένωσης και εφόσον ο εν λόγω πολίτης πληροί τους όρους που αναφέρονται στην παράγραφο 1, στοιχεία α), β) ή γ).

[...]»

4. Το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38 ρυθμίζει τη διατήρηση του δικαιώματος διαμονής από τα μέλη της οικογένειας σε περίπτωση θανάτου ή αναχωρήσεως του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ορίζει:

«(1) Με την επιφύλαξη [των περαιτέρω όρων] του δεύτερου εδαφίου, ο θάνατος του πολίτη της Ένωσης ή η αναχώρησή του από το κράτος μέλος υποδοχής δεν θίγει το δικαίωμα διαμονής των μελών της οικογένειάς του τα οποία είναι υπήκοοι κράτους μέλους.

[...]

(2) Με την επιφύλαξη [των περαιτέρω όρων] του δεύτερου εδαφίου, ο θάνατος πολίτη της Ένωσης δεν συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής των μελών της οικογένειάς του τα οποία δεν είναι υπήκοοι κράτους μέλους και διαμένουν στο κράτος μέλος υποδοχής ως μέλη της οικογένειας επί ένα έτος τουλάχιστον πριν από τον θάνατο του πολίτη της Ένωσης.

[...]

(3) Η αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης από το κράτος μέλος υποδοχής ή ο θάνατός του δεν συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής των τέκνων του ή του γονέα ο οποίος έχει πράγματι την επιμέλεια των τέκνων, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, εφόσον τα τέκνα διαμένουν στο κράτος μέλος υποδοχής και είναι εγγεγραμμένα σε εκπαιδευτικό ίδρυμα με σκοπό την πραγματοποίηση σπουδών, έως την ολοκλήρωση των σπουδών τους.»

5. Κατά την αιτιολογική σκέψη 15 της οδηγίας 2004/38, σε περίπτωση λύσεως του γάμου του πολίτη της Ένωσης θα πρέπει τα μέλη της οικογένειάς του, με βάση τις αρχές του σεβασμού του οικογενειακού βίου και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, να διατηρούν το δικαίωμα διαμονής.

6. Το άρθρο 13, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/38 ορίζει συναφώς:

«Με την επιφύλαξη [των περαιτέρω όρων] του δεύτερου εδαφίου, το διαζύγιο [...] δεν συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής των μελών της οικογένειας του πολίτη της Ένωσης τα οποία δεν είναι υπήκοοι κράτους μέλους, στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) αν ο γάμος [...] διήρκεσε, έως την έναρξη της διαδικασίας έκδοσης διαζυγίου [...] τρία έτη τουλάχιστον, εκ των οποίων το ένα έτος στο κράτος μέλος υποδοχής, ή

[...]

δ) αν ο/η σύζυγος [...] που δεν είναι υπήκοος κράτους μέλους απολαύει [...] του δικαιώματος επικοινωνίας με ανήλικο τέκνο, υπό τον όρο ότι το δικαστήριο έκρινε ότι οι επισκέψεις πρέπει να πραγματοποιούνται στο κράτος μέλος υποδοχής και για όσο διάστημα απαιτείται.

[...]

Τα εν λόγω μέλη της οικογένειας διατηρούν το δικαίωμα διαμονής αποκλειστικά σε προσωπική βάση.»

B— Η εθνική νομοθεσία

7. Οι προμνησθείσες διατάξεις της οδηγίας έχουν μεταφερθεί στην ιρλανδική νομοθεσία με αντίστοιχες ρυθμίσεις.

III – Τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

8. Ο K. Singh, ο D. Njume και ο K. Aly είναι υπήκοοι τρίτων χωρών και το 2005 και/ή το 2007 νυμφεύθηκαν στην Ιρλανδία πολίτες της Ένωσης οι οποίες δεν ήταν οι ίδιες πολίτες της Ιρλανδίας, αλλά βρίσκονταν στην Ιρλανδία κατ'ενασκήση των δικαιωμάτων τους ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών απέκτησαν το δικαίωμα διαμονής στην Ιρλανδία ως συνοδευόντα μέλη της οικογένειας πολιτών της Ένωσης. Στα έτη που ακολούθησαν, η οικονομική αυτάρκεια των έγγαμων ζευγών εξασφαλιζόταν, τουλάχιστον περιστασιακά, και από τα εισοδήματα των υπηκόων τρίτων χωρών συζύγων.

9. Σε όλες τις περιπτώσεις, οι γάμοι λύθηκαν αφότου οι σύζυγοι είχαν ζήσει τουλάχιστον τέσσερα έτη στην Ιρλανδία. Οι πολίτες της Ένωσης εγκατέλειψαν την Ιρλανδία και στις τρεις περιπτώσεις χωρίς τους συζύγους τους και υπέβαλαν ακολούθως αίτηση διαζυγίου στη Λετονία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Λιθουανία. Πλέον τα διαζύγια έχουν εκδοθεί οριστικά.

10. Ο ισχυρισμός των K. Singh, D. Njume και K. Aly ότι δυνάμει του άρθρου 13 της οδηγίας 2004/38 δύνανται να παραμείνουν στην Ιρλανδία δεν γίνεται δεκτός από τις ιρλανδικές αρχές, οι οποίες υποστηρίζουν ότι το δικαίωμα διαμονής τους ήταν συνδεδεμένο με το δικαίωμα διαμονής των συζύγων τους και απωλέσθηκε με την αναχώρησή τους από την Ιρλανδία.

11. Το High Court of Ireland που επιλήφθηκε των υποθέσεων διά της δικαστικής οδού εγείρει στο πλαίσιο αυτό αμφιβολίες όσον αφορά την ερμηνεία της οδηγίας και υποβάλλει στο Δικαστήριο τα εξής ερωτήματα:

1) Εάν γάμος μεταξύ πολίτη της Ένωσης και υπηκόου τρίτης χώρας καταλήξει σε διαζύγιο που εκδίδεται κατόπιν της αναχώρησής της πολίτη της Ένωσης από το κράτος μέλος υποδοχής, στο οποίο η πολίτης της Ένωσης ασκούσε τα απορρέοντα από το δικαίωμα της Ένωσης δικαιώματά

της, και εάν έχουν εφαρμογή τα άρθρα 7 και 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας, διατηρεί κατόπιν τούτου ο υπήκοος τρίτου κράτους το δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής; Σε περίπτωση που δοθεί αρνητική απάντηση, έχει ο υπήκοος τρίτης χώρας δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής κατά την περίοδο πριν από την έκδοση του διαζυγίου και μετά την αναχώρηση της πολίτη της Ένωσης από το κράτος μέλος υποδοχής;

- 2) Πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας, εάν η πολίτης της Ένωσης σύζυγος διατείνεται ότι διαθέτει επαρκείς πόρους κατά την έννοια του άρθρου 8, παράγραφος 4, της οδηγίας, οι οποίοι αποτελούνται εν μέρει από πόρους του υπηκόου τρίτης χώρας συζύγου;
- 3) Σε περίπτωση που δοθεί αρνητική απάντηση στο δεύτερο ερώτημα, έχουν κατά το δίκαιο της Ένωσης (πέραν της οδηγίας) πρόσωπα, όπως οι προσφεύγοντες, δικαίωμα διαμονής για εργασία στο κράτος μέλος υποδοχής, προκειμένου να παρέχουν ή να συμβάλλουν στην απόκτηση «επαρκών πόρων» κατά την έννοια του άρθρου 7 της οδηγίας;

IV – Νομική εκτίμηση

A— Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

12. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα απαρτίζεται από δύο σκέλη εκ των οποίων το δεύτερο τίθεται μόνο για την περίπτωση που δοθεί αρνητική απάντηση στο πρώτο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος.

13. Με το πρώτο σκέλος του πρώτου προδικαστικού ερωτήματός του το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν ο υπήκοος τρίτης χώρας παύει να έχει δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, όταν η πολίτης της Ένωσης την οποία έχει νυμφευθεί αναχωρήσει από το εν λόγω κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος, ακόμη και στην περίπτωση που ο γάμος κατά τον χρόνο αναχωρήσεως είχε διαρκέσει τουλάχιστον τρία έτη, εκ των οποίων τουλάχιστον ένα στο κράτος υποδοχής, και μετά την αναχώρηση της συζύγου το διαζύγιο εκδόθηκε οριστικώς σε άλλο κράτος μέλος.

14. Η απάντηση που θα δοθεί στο ερώτημα εξαρτάται από το αν για την εκτίμηση της διατηρήσεως του δικαιώματος διαμονής των διαζευγμένων συζύγων, σε περιπτώσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, είναι κρίσιμο επίσης το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38 ή μόνον το άρθρο 13 αυτής.

1. Διατήρηση του δικαιώματος διαμονής μελών της οικογένειας βάσει του άρθρου 12 της οδηγίας 2004/38

15. Το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38 ρυθμίζει μεταξύ άλλων τη διατήρηση του δικαιώματος διαμονής μελών της οικογένειας στην περίπτωση αναχωρήσεως του πολίτη της Ένωσης από τον οποίον απέκτησαν παράγωγο δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής. Συγκεκριμένα, η διάταξη διακρίνει ανάλογα με το αν το οικείο μέλος της οικογένειας που παραμένει στο κράτος υποδοχής είναι πολίτης της Ένωσης ή όχι.

16. Βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/38 τα μέλη της οικογένειας που είναι και αυτά πολίτες της Ένωσης διατηρούν το δικαίωμα διαμονής τους μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης και δύνανται να υπαχθούν σε καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος, εφόσον δεν επιβαρύνουν οικονομικώς το κράτος υποδοχής κατά την έννοια του άρθρου 7 της οδηγίας.

17. Διαφορετική είναι η αντιμετώπιση των μελών της οικογένειας τα οποία είναι υπήκοοι τρίτης χώρας και τα οποία, σε περίπτωση αναχώρησης του πολίτη της Ένωσης, διατηρούν το δικαίωμα διαμονής τους μόνον υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις του άρθρου 12, παράγραφος 3, της οδηγίας 2004/38. Κατά την εν λόγω διάταξη, ο άλλος γονέας, ο οποίος παραμένει στο κράτος μέλος υποδοχής με τέκνα του πολίτη της Ένωσης που αναχώρησε, διατηρεί το δικαίωμα διαμονής του μόνο μέχρι τα κοινά τέκνα να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους σε εκπαιδευτικό ίδρυμα στο εν λόγω κράτος, εφόσον έχει πράγματι την επιμέλεια των τέκνων.

18. Επομένως, από το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38 συνάγεται ότι για τους υπηκόους τρίτης χώρας η αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης —με την εξαίρεση της ειδικής περιπτώσεως του άρθρου 12, παράγραφος 3— συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής τους στο κράτος μέλος υποδοχής³.

19. Όπως επιβεβαιώθηκε και κατόπιν σχετικής ερωτήσεως που τέθηκε κατά την επ' ακροατηρίου διαδικασία, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι το άρθρο 12, παράγραφος 3, της οδηγίας 2004/38 μπορεί να τύχει εφαρμογής στις διαφορές της κύριας δίκης. Κατά συνέπεια, στις διαφορές της κύριας δίκης οι υπήκοοι τρίτης χώρας σύζυγοι απώλεσαν το δικαίωμα διαμονής τους με την αναχώρηση των πολιτών της Ένωσης συζύγων τους, ήδη προτού αυτές υποβάλουν αίτηση διαζυγίου εκτός Ιρλανδίας.

20. Εντούτοις, διαφορετικό είναι το συμπέρασμα που προκύπτει εάν η περίπτωση των διαζευγμένων υπηκόων τρίτων χωρών κριθεί αποκλειστικώς βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 2004/38.

2. Διατήρηση του δικαιώματος διαμονής σε περίπτωση διαζυγίου σύμφωνα με το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38

21. Ομοίως και το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 διακρίνει ανάλογα με το αν το οικείο μέλος της οικογένειας είναι πολίτης της Ένωσης ή όχι.

22. Το αιτούν δικαστήριο εξετάζει την υπό κρίση υπόθεση υπηκόων τρίτων χωρών μόνον υπό το πρίσμα του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38, βάσει του οποίου δικαίωμα διαμονής θεμελιώνεται κατόπιν τριετούς έγγαμου βίου, και δεν εξετάζει το στοιχείο δ' της ίδιας παραγράφου, το οποίο απονέμει υπό ορισμένες προϋποθέσεις δικαίωμα διαμονής για τη διασφάλιση της επικοινωνίας με τα τέκνα.

23. Η αναλυτική εξέταση της τελευταίας ως άνω διατάξεως είναι επίσης περιττή. Ο λόγος είναι ότι, μολονότι από όσα υποστήριξε ο δικαστικός πληρεξούσιος του K. Singh προκύπτει ότι οι γονείς συμφώνησαν να ασκεί ο πατέρας το δικαίωμα της προσωπικής επικοινωνίας με το κοινό τέκνο στην Ιρλανδία, ωστόσο από την εν προκειμένω κρίσιμη αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν προκύπτει ότι επιπλέον «το δικαστήριο έκρινε ότι οι επισκέψεις πρέπει να πραγματοποιούνται στο κράτος μέλος υποδοχής (ήτοι στην Ιρλανδία)». Βάσει των πραγματικών περιστατικών που τέθηκαν υπόψη του Δικαστηρίου δεν συντρέχει επομένως λόγος ενδελεχούς εξετάσεως του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/38, αλλά αντιθέτως προκύπτει ότι πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον το δικαίωμα διαμονής μπορεί να διατηρηθεί δυνάμει του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38.

24. Κατά τη διάταξη αυτή, το διαζύγιο δεν συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας, αν ο γάμος διήρκεσε έως την έναρξη της διαδικασίας εκδόσεως διαζυγίου τρία έτη τουλάχιστον, εκ των οποίων τουλάχιστον το ένα έτος στο κράτος μέλος υποδοχής.

3 — Επί του προγενέστερου νομικού καθεστώτος βάσει του άρθρου 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ L 257, σ. 2), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2434/92 του Συμβουλίου, της 27ης Ιουλίου 1992 (ΕΕ L 245, σ. 1), βλ. απόφαση Mattern και Cikotaic (C-10/05, ΕΥ:C:2006:220, σκέψη 27).

25. Επειδή οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται στην περίπτωση των τριών προσφευγόντων, εάν εφαρμοστεί αποκλειστικώς το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 θα μπορούν βεσίμως να υποστηρίξουν ότι διατηρείται το δικαίωμα διαμονής τους. Ο λόγος είναι ότι το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38, βάσει του γράμματός του, δεν απαιτεί ούτε να διαμείνει ο πολίτης της Ένωσης μαζί με τον σύζυγό του στο κράτος μέλος υποδοχής μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας εκδόσεως του διαζυγίου ούτε επίσης να διεξαχθεί και να ολοκληρωθεί η διαδικασία εκδόσεως του διαζυγίου στο κράτος αυτό.

3. Συνδυαστική θεώρηση των άρθρων 12 και 13 της οδηγίας 2004/38

26. Σε περίπτωση όμως συνδυαστικής —αντί μεμονωμένης— θεώρησης των άρθρων 12 και 13 της οδηγίας 2004/38, δεν συνάγεται από την αυστηρώς κατά γράμμα ερμηνεία του άρθρου 13 της οδηγίας η διατήρηση του δικαιώματος διαμονής των διαζευγμένων υπηκόων τρίτων χωρών.

27. Ο λόγος είναι ότι ήδη με την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης παύει να υφίσταται το δικαίωμα διαμονής του συζύγου που παραμένει στο κράτος υποδοχής, η δε εν συνεχεία υποβολή αιτήσεως διαζυγίου δεν συνεπάγεται αναβίωσή του, καθόσον στο άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 γίνεται μεία περί «διατηρήσεως» υφιστάμενου και όχι περί αναβιώσεως ήδη απολεσθέντος δικαιώματος διαμονής.

28. Συνεπώς, οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης δύνανται να διατηρήσουν το δικαίωμα διαμονής τους στο κράτος μέλος υποδοχής μόνον εφόσον συναχθεί στο πλαίσιο συστηματικής ή τελεολογικής ερμηνείας ότι η διατήρηση του δικαιώματος διαμονής τους πρέπει εν τέλει να κριθεί μόνο με βάση το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38.

29. Με το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38 ο νομοθέτης της Ένωσης είχε προδήλως σκοπό να προστατεύσει τα συμφέροντα των υπηκόων τρίτης χώρας συζύγων στο κράτος μέλος υποδοχής. Εάν αυτοί αντιμετωπίζουν σε περίπτωση διαζυγίου την απειλή της απώλειας του δικαιώματος διαμονής τους, μπορεί το γεγονός αυτό να λειτουργήσει ως σημαντικό κίνητρο για να μην υποβάλουν αίτηση διαζυγίου ακόμη και εάν ο γάμος είναι διαλυμένος. Κατά το σκεπτικό του νομοθέτη της Ένωσης, εάν ο γάμος έχει ήδη διαρκέσει τρία έτη, εκ των οποίων το ένα στο κράτος υποδοχής, ο υπήκοος τρίτης χώρας δεν θα πρέπει να ανησυχεί ότι σε περίπτωση λύσεως του γάμου θα έχει δυσμενείς συνέπειες όσον αφορά το δικαίωμα διαμονής του.

30. Βάσει του σκοπού του νομοθέτη, όμως, μετά την αναχώρηση του συζύγου από το κράτος υποδοχής δεν υπάρχει πλέον αντίστοιχη ανάγκη προστασίας του υπηκόου τρίτης χώρας καθότι ήδη το γεγονός της αναχωρήσεως του πολίτη της Ένωσης συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας στο κράτος μέλος υποδοχής.

31. Υπέρ αυτής της ερμηνείας συνηγορούν οι ακόλουθοι λόγοι.

32. Πρώτον, από τη δομή των διατάξεων συνάγεται ότι το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 πρέπει κατά βάση να έχει ισχύ μόνο σε περιπτώσεις στις οποίες αμφότεροι οι σύζυγοι παραμένουν στο κράτος μέλος υποδοχής μέχρι την έκδοση του διαζυγίου.

33. Πράγματι, το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38 ρυθμίζει κατά τρόπο εξαντλητικό τις προϋποθέσεις διατηρήσεως του δικαιώματος διαμονής των μελών της οικογένειας μετά τον θάνατο ή την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης. Ο νομοθέτης, όμως, δεν μνημονεύει στο άρθρο 12 καθόλου την περίπτωση του διαζυγίου, αλλά της επιφυλάσσει χωριστή ρύθμιση στο άρθρο 13. Εάν λόγοι νομοθετικής πολιτικής σχετικοί με τον θεσμό του διαζυγίου καθιστούσαν αναγκαία μια διαφορετική θεώρηση των περιπτώσεων αναχωρήσεως, θα ήταν εύλογο ο νομοθέτης της Ένωσης να το είχε διευκρινίσει αυτό ρητώς.

34. Καθότι τούτο δεν συντρέχει, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, βάσει του άρθρου 12 της οδηγίας 2004/38, το δικαίωμα διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας κατά κανόνα έχει ήδη απολεσθεί όταν ο πολίτης της Ένωσης υποβάλλει μετά την αναχώρησή του την αίτηση διαζυγίου. Επομένως, δεν νοείται καν περιθώριο για διατήρηση του δικαιώματος διαμονής βάσει του άρθρου 13 σε περίπτωση που εν συνεχεία υποβληθεί αίτηση διαζυγίου.

35. Μόνο στην περίπτωση του άρθρου 12, παράγραφος 3, της οδηγίας 2004/38 είναι θεωρητικώς δυνατή η συντρέχουσα εφαρμογή των άρθρων 12 και 13, υπό την έννοια ότι το συνδεδεμένο με τη γονική μέριμνα δικαίωμα διαμονής του παραμένοντος γονέα μετατρέπεται εν συνεχεία, ήτοι μετά την έκδοση του διαζυγίου, σε αυτοτελές. Εντούτοις, αυτή η ειδική περίπτωση δεν χρειάζεται να εξεταστεί, επειδή από τα πραγματικά περιστατικά τα οποία εξέθεσε το αιτούν δικαστήριο δεν προκύπτουν ενδείξεις περί τούτου.

36. Δεύτερον, λόγοι ασφάλειας δικαίου συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας ότι η αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης σε περιπτώσεις όπως αυτές της κύριας δίκης συνεπάγεται απώλεια του δικαιώματος διαμονής του παραμένοντος υπηκόου τρίτης χώρας.

37. Πράγματι, συχνά δεν είναι δυνατό να προβλεφθεί ήδη κατά τον χρόνο αναχώρησης αν ο γάμος εν συνεχεία θα λυθεί ή όχι. Εάν γίνει δεκτό ότι το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 εξακολουθεί να εφαρμόζεται σε περιπτώσεις διαζυγίου ακόμη και μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης, θα πρέπει όμως το δικαίωμα διαμονής του παραμένοντος μέλους της οικογένειας αρχικώς να παύσει να υφίσταται λόγω της αναχώρησης και εν συνεχεία —μετά την υποβολή της αιτήσεως διαζυγίου— να αναβιώσει αναδρομικώς. Ωστόσο, η οδηγία δεν περιέχει ενδείξεις που να συνηγορούν υπέρ τέτοιου μετέωρου καθεστώτος όσον αφορά το δικαίωμα διαμονής. Αντιθέτως, το αν ένα δικαίωμα διαμονής υφίσταται ή όχι πρέπει, προς όφελος όλων των ενδιαφερομένων, να είναι δυνατό να διαπιστωθεί ανά πάσα στιγμή.

38. Τρίτον, ούτε υπό το πρίσμα της πρακτικής αποτελεσματικότητας της οδηγίας προκύπτουν επιτακτικοί λόγοι για τους οποίους θα πρέπει να θεωρηθεί ότι το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38 ασκεί επιρροή επί του δικαιώματος διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας στο κράτος μέλος υποδοχής μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης και την εν συνεχεία κίνηση διαδικασίας διαζυγίου.

39. Πράγματι, το άρθρο 13 της οδηγίας 2004/38 διατηρεί ευρύ πεδίο εφαρμογής ακόμη και όταν εξαιρεθούν από αυτό περιπτώσεις στις οποίες ο πολίτης της Ένωσης εγκατέλειψε το κράτος μέλος υποδοχής πριν από την έκδοση του διαζυγίου.

40. Είναι ομολογουμένως δυνατό να προκύψουν ανεπιεική αποτελέσματα όταν σε μια περίπτωση υποβάλλεται αίτηση διαζυγίου στην ημεδαπή, ενώ σε άλλη περίπτωση υποβάλλεται στο εξωτερικό μετά την αναχώρηση από την ημεδαπή, και, παρά την ίση διάρκεια των γάμων, στην πρώτη περίπτωση διατηρείται το δικαίωμα διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας, εφόσον ο πολίτης δεν αναχωρήσει, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το δικαίωμα παύει να υφίσταται.

41. Αυτό το πρόβλημα είναι εντούτοις σύμφυτο με τη συστηματική λειτουργία της οδηγίας και ο νομοθέτης το έχει προδήλως αποδεχθεί. Από την οδηγία 2004/38 δεν συνάγεται ότι ο υπήκοος τρίτης χώρας θα πρέπει να έχει δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής κατόπιν τριετούς έγγαμου βίου ακόμη και στην περίπτωση αναχώρησης του πολίτη της Ένωσης και εν συνεχεία υποβολής αιτήσεως διαζυγίου. Ο νομοθέτης είχε σε κάθε περίπτωση τη δυνατότητα να περιλάβει έναν τέτοιο απλό και διαφανή κανόνα στην οδηγία. Δεν το έπραξε όμως, αλλά αντιθέτως δημιούργησε το πολύπλοκο και πολυδαίδαλο σύστημα των άρθρων 12 και 13 από το οποίο δεν μπορεί να παρεκκλίνει ο εφαρμοστής του δικαίου για λόγους επιείκειας.

42. Επιπλέον, δεν μπορεί να παραγνωριστεί ότι, αναχωρώντας δολίως από το κράτος υποδοχής, ο πολίτης της Ένωσης μπορεί να κλονίσει την προσδοκία του συζύγου του για θεμελίωση δικαιώματος διαμονής βάσει του άρθρου 13, πλην όμως, αφενός, στην κύρια δίκη δεν υπάρχουν καθόλου ενδείξεις περί υπάρξεως τέτοιας προθέσεως και, αφετέρου, ο υπήκοος τρίτης χώρας δεν είναι τελείως απροστάτευτος έναντι παρόμοιων κινήσεως τακτικής, καθώς μπορεί να συνοδεύσει τον πολίτη της Ένωσης ή σε περίπτωση διαλυμένου γάμου να κινήσει ο ίδιος εγκαίρως τη διαδικασία διαζυγίου στο κράτος μέλος υποδοχής.

43. Εάν δεν το πράξει, η κατάσταση του θα είναι εν τέλει ίδια με αυτήν του Υ. Iida⁴ στον οποίο το Δικαστήριο —παρά τη διατήρηση του γάμου σε ισχύ— δεν αναγνώρισε ούτε πρωτογενές ούτε παράγωγο δικαίωμα διαμονής μετά την αναχώρηση της συζύγου του. Μολονότι στην περίπτωση του Υ. Iida δεν εφαρμόστηκε η οδηγία 2004/38 επειδή εκείνος διέμενε στη χώρα καταγωγής της συζύγου του και όχι σε άλλο κράτος μέλος, ωστόσο από τη σχετική απόφαση προκύπτει ότι το δικαίωμα διαμονής το οποίο βάσει του δικαίου της Ένωσης αντλούν οι υπήκοοι τρίτων χωρών από μέλη της οικογένειας που είναι πολίτες της Ένωσης κατά κανόνα δεν εκτείνεται σε κράτη μέλη στα οποία δεν διαμένουν οι πολίτες της Ένωσης.

44. Τούτο συμβαίνει και στην υπό εξέταση περίπτωση στην οποία, κατ' εφαρμογή της οδηγίας 2004/38, ο υπήκοος τρίτης χώρας απώλεσε το δικαίωμα διαμονής του μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης προτού τεθεί ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 13 της οδηγίας λόγω της κινήσεως διαδικασίας διαζυγίου.

45. Ακόμη και υπό το πρίσμα του πρωτογενούς δικαίου —ιδίως του άρθρου 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής— δεν προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα.

46. Αφενός, σε περιπτώσεις όπως αυτές της κύριας δίκης, ο υπήκοος τρίτης χώρας δεν δύναται να στηρίξει στο άρθρο 7 του Χάρτη αυτοτελές δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, δεδομένου ότι το δικαίωμα αυτό δεν θα εξυπηρετεί τη συνέχιση της οικογενειακής ζωής του με τον πολίτη της Ένωσης, αλλά, αντιθέτως, θα συνδέεται με τον χρόνο διαβιώσεως που ακολουθεί τη λήξη της εν λόγω οικογενειακής ζωής.

47. Αφετέρου, η θεμελιώδης προστασία του γάμου και της οικογένειας δεν εκτείνεται μεν σε βαθμό που να απόκειται στην πλήρη διακριτική ευχέρεια των συζύγων η επιλογή του κράτους διαμονής τους⁵, πλην όμως, από τη στιγμή που μια οικογένεια εγκατασταθεί νομίμως σε ορισμένο κράτος, η άρση του δικαιώματος διαμονής μπορεί να προσλάβει χαρακτήρα προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων των συζύγων⁶. Διαφορετική είναι εντούτοις η περίπτωση κατά την οποία η κοινή οικογενειακή διαμονή παύει όχι λόγω κρατικής επεμβάσεως αλλά, όπως στην κύρια δίκη, βάσει αβίαστης αποφάσεως του αναχωρήσαντος μέλους της οικογένειας. Σε τέτοιες περιπτώσεις αναχωρήσεως, απόκειται στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη της Ένωσης να ρυθμίσει το δικαίωμα διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας συζύγου με νομική πράξη, η οποία κατά κύριο λόγο αποσκοπεί να προαγάγει την ελεύθερη κυκλοφορία του πολίτη της Ένωσης και θεσπίζει μέτρα υποστηρίξεως της οικογενειακής ζωής του, κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο υπήκοος τρίτης χώρας να πρέπει να συνοδεύσει τον πολίτη της Ένωσης στο κράτος στο οποίο εκείνος σκοπεύει να συνεχίσει τη διαβίωσή του.

4 — Απόφαση Iida (C-40/11, EU:C:2012:691).

5 — Βλ. συναφώς τα σημεία 63 έως 67 των προτάσεών μου της 8ης Σεπτεμβρίου 2005 στην υπόθεση Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (C-540/03, EU:C:2005:517) και τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 2ας Αυγούστου 2001 στην υπόθεση Boultif κατά Ελβετίας (αριθ. 54273/00), *Recueil des arrêts et décisions* 2001-IX, § 39, και της 25ης Μαρτίου 2014, Biao κατά Δανίας (αριθ. 38590/10), § 53.

6 — Βλ. επί παραδείγματι την απόφαση του ΕΔΔΑ της 26ης Σεπτεμβρίου 1997 στην υπόθεση Mehemi κατά Γαλλίας (αριθ. 25017/94), *Recueil des arrêts et décisions* 1997-VI, § 27.

48. Το σύστημα της οδηγίας 2004/38 εμπεριέχει ωστόσο μια ασυμμετρία. Συγκεκριμένα, μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης είναι δυνατόν ο υπήκοος τρίτης χώρας σύζυγός του να απωλέσει το δικαίωμα διαμονής του στο μέχρι τότε κράτος μέλος υποδοχής, ακόμη και αν δεν θίγεται η έγγαμη σχέση, εάν δεν συνοδέψει τον πολίτη της Ένωσης επί παραδείγματι για επαγγελματικούς λόγους και ενώ επίσης δεν έχει την επιμέλεια κοινού τέκνου⁷, ενώ αντιθέτως το δικαίωμα διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας στο κράτος μέλος υποδοχής, βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 2004/38, διατηρείται σε ισχύ σε περίπτωση λύσεως του γάμου εφόσον φροντίσει να εκδοθεί το διαζύγιο εγκαίρως⁸.

49. Τούτο μπορεί να αντιβαίνει στην προστασία της οικογένειας σε συνδυασμό με την ελευθερία κυκλοφορίας του εμπλεκόμενου πολίτη της Ένωσης. Πράγματι, δεν αποκλείεται, ιδίως σε παραμεθόριες περιοχές, η οικογένεια να έχει οργανωθεί κατά τρόπο ώστε οι σύζυγοι να ζουν και να εργάζονται σε διαφορετικά κράτη μέλη. Ωστόσο, στην υπό κρίση υπόθεση δεν απαιτείται να αναλυθεί περαιτέρω αυτή η αμφισβήτηση της συνοχής του συστήματος κανόνων που θεσπίζουν τα άρθρα 12 και 13 της οδηγίας. Συγκεκριμένα, υπό το πρίσμα του άρθρου 7 του Χάρτη τέτοια αμφισβήτηση μπορεί να οδηγήσει σε όχι κάτι περισσότερο από τη διατήρηση του δικαιώματος διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας που παραμένει έγγαμος. Στην υπό κρίση περίπτωση όμως οι γάμοι έχουν λυθεί.

50. Καθότι, επομένως, στην υπό εξέταση περίπτωση το κανονιστικό πλαίσιο που θεσπίζεται με την οδηγία 2004/38 δεν εγείρει ουσιώδεις προβληματισμούς ούτε υπό το πρίσμα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, πρέπει στο πρώτο σκέλος του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος να δοθεί η απάντηση ότι ο υπήκοος τρίτης χώρας παύει να έχει δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής όταν η πολίτης της Ένωσης την οποία έχει νυμφευθεί αναχωρήσει από το εν λόγω κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος, ακόμη και στην περίπτωση που ο γάμος κατά τον χρόνο αναχωρήσεως είχε διαρκέσει τουλάχιστον τρία έτη, εκ των οποίων τουλάχιστον ένα στο κράτος μέλος υποδοχής, και μετά την αναχώρηση της συζύγου το διαζύγιο εκδόθηκε οριστικώς σε άλλο κράτος μέλος.

51. Η απάντηση στο δεύτερο σκέλος του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος με το οποίο το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατά πόσον τουλάχιστον ο υπήκοος τρίτης χώρας δύναται να διαμείνει στο κράτος μέλος υποδοχής μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας εκδόσεως διαζυγίου προκύπτει επίσης από το άρθρο 12 της οδηγίας 2004/38, το οποίο απονέμει στον υπήκοο τρίτης χώρας δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης μόνον εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της παραγράφου 3 του ίδιου άρθρου (γεγονός που δεν συντρέχει στην υπό εξέταση περίπτωση): εφόσον μετά την αναχώρηση του πολίτη της Ένωσης ο υπήκοος τρίτης χώρας απώλεσε το δικαίωμα διαμονής, το δικαίωμα αυτό, καθόσον δεν υπάρχει σχετική πρόβλεψη σε διάταξη της οδηγίας, δεν μπορεί ούτε να αναβιώσει μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας διαζυγίου που τυχόν κινήθηκε σε άλλο κράτος.

B— Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

52. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημά του το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατά πόσον πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και πόροι του υπηκόου τρίτης χώρας συζύγου κατά την εξέταση του ζητήματος αν η πολίτης της Ένωσης διαθέτει επαρκείς πόρους κατά την έννοια των άρθρων 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 8, παράγραφος 4, της οδηγίας.

7 — Βλ. συναφώς την απόφαση Iida (C-40/11, EU:C:2012:691, σκέψεις 60 έως 64).

8 — Θεωρητικώς είναι δυνατή και η περίπτωση «εικονικού διαζυγίου», σε αντιστοιχία με τον εικονικό γάμο, κατά την οποία ο υπήκοος τρίτης χώρας ζητεί την έκδοση διαζυγίου μόνο προκειμένου να αποκτήσει βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 2004/38 αυτοτελές δικαίωμα διαμονής στο κράτος υποδοχής πριν την επικείμενη αναχώρηση του συζύγου του. Στην πράξη πάντως μάλλον δεν είναι πιθανό, αν μη τι άλλο και για οικονομικούς λόγους, ότι σύζυγοι θα κρίνουν σκόπιμο να καταφύγουν σε ένα τόσο ακραίο μέτρο, καθώς βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/38 ο υπήκοος τρίτης χώρας μετά πέντε έτη ούτως ή άλλως δύναται να υπαχθεί σε καθεστώς επί μακρόν διαμένοντος. Κατά πόσον θα πρέπει ενδεχομένως να μη θεωρηθεί έγκυρο ένα τέτοιο «εικονικό διαζύγιο» και τι θα συνεπάγεται κάτι τέτοιο για το δικαίωμα διαμονής του υπηκόου τρίτης χώρας δεν απαιτείται να εξεταστεί εν προκειμένω καθότι από τα πραγματικά περιστατικά δεν προκύπτουν ενδείξεις ότι μπορεί να συντρέχει τέτοια περίπτωση.

53. Στο ερώτημα αυτό μπορεί να δοθεί καταφατική απάντηση διά παραπομπής στην πάγια νομολογία κατά την οποία δεν ενδιαφέρει η προέλευση των πόρων, τουλάχιστον στο μέτρο που αυτοί έχουν αποκτηθεί νομίμως⁹.

54. Κατόπιν τούτων, η απάντηση επί του τρίτου ερωτήματος περιττεύει.

V – Πρόταση

55. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα ως ακολούθως:

Βάσει της οδηγίας 2004/38/ΕΚ σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, ο υπήκοος τρίτης χώρας παύει να έχει δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής, όταν η πολίτης της Ένωσης την οποία έχει νυμφευθεί αναχωρήσει από το εν λόγω κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος, ακόμη και στην περίπτωση που ο γάμος κατά τον χρόνο αναχώρησης είχε διαρκέσει τουλάχιστον τρία έτη, εκ των οποίων τουλάχιστον ένα στο κράτος υποδοχής, και μετά την αναχώρηση της συζύγου το διαζύγιο εκδόθηκε οριστικώς σε άλλο κράτος μέλος. Η οδηγία 2004/38 δεν απονέμει στον υπήκοο τρίτης χώρας δικαίωμα διαμονής στο κράτος μέλος υποδοχής μετά την αναχώρηση της πολίτη της Ένωσης ούτε μέχρι την οριστική ολοκλήρωση της διαδικασίας του διαζυγίου.

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν η πολίτης της Ένωσης διαθέτει επαρκείς πόρους κατά την έννοια των άρθρων 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 8, παράγραφος 4, της οδηγίας 2004/38, λαμβάνονται υπόψη και πόροι του υπηκόου τρίτης χώρας συζύγου, εφόσον έχουν αποκτηθεί νομίμως.

9 — Βλ. επί παραδείγματι τις αποφάσεις Zhu και Chen (C-200/02, EU:C:2004:639, σκέψη 30), Επιτροπή κατά Βελγίου (C-408/03, EU:C:2006:192, σκέψη 42) και Αλοκρα κ.λπ. (C-86/12, EU:C:2013:645, σκέψη 27).